

Hlubinková, Zuzana

Tvoření číslovek

In: Hlubinková, Zuzana. *Tvoření slov ve východomoravských nářečích*. Vyd. 1.
Brno: Masarykova univerzita, 2010, pp. 232-234

ISBN 9788021052956

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/124105>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

TVOŘENÍ ČÍSLOVEK

336 Číslovky vyjadřují číselné příznaky substancí, dějů i příznaků nebo samostatné početní pojmy. V jeden slovní druh se spojují jen na základě svého číselného významu. Po stránce morfologické jsou však těsně spjaty se třemi základními slovními druhy. Mají morfologické vlastnosti substantiv, adjektiv a adverbii (viz též § 168). Při nářečním výzkumu jsme se soustředili pouze na některé typy číslovek. Zabýváme se zejména tvořením číslovek jednoslovných, výjimečně dvouslovných.

Při odvozování číslovek se uplatnily sufixy *-nást*; *-oj(í)*, *-er(y)*, *-oj(e)*, *-er(y)*, *-er(o)*, *-ak(y)*; *-krát’/-krát*, *-it(y)* a konverzní formanty *-(y)*, *-(í)*.

Číslovky základní

337 Číslovky základní označují počet jednotlivých jevů v rámci jakéhokoli druhu.

V této skupině jsme se zaměřili jen na číslovky složené. Pro vyjádření většiny vyšších číselných hodnot se užívá kombinací číslovkových výrazů. Jsou jimi výrazy jednoslovné, např. *jedenadvacet*, *dvaadvacet*, *šestapadesát*. Ty vznikly juxtapozicí. S nimi jsou synonymní výrazy víceslovné typu *dvacet jedna*, *dvacet dva* atd. Obou typů se na území východomoravských dialektů užívá při počítání.

Číslovky *pjet* – *devjedadevadesát* (1. a 4. p.) mají v nepřímých pádech tvar s koncovkou *-i*, např. *pjetí*, *šestí*, v 7. pádě též méně často tvar *pjetíma*, *šestíma*.

Ze základních číslovek neurčitých bylo zachyceno *kolký* ‚mnohý‘ a *tolký* ‚tolik‘ (vznik konverzí, tj. přiřazením k adjektivnímu vzoru *mladý*, alternace *i/0*). Výraz *kolký* má vedle významu ‚mnohý‘ i význam ‚kolikátý‘ (viz § 338).

Sufix *-nást* slouží k derivaci číslovek 11–19. Sufixem *-nást*, abstrahovaným od číslovek typu *jedenást*, *dvánást*, ... , je utvořena číslovka neurčitá *koliknást* ‚kolik, kolikrát‘.

Číslovky řadové

338 Číslovky řadové označují pořadí, tj. místa jevů v řadě. Tvoří se z číslovek základních konverzí k tvrdému nebo měkkému typu adjektiv, v základech

přítom dochází k nepravidelným alternacím (*pjet-/pát-, deset-/desát-*): *pátý, desátý, stý; tisící*, dále *pjetadvacátý, třiatřicátý, jedenapadesátý*.

Číslovky *první, druhý, třetí* a *štvrtý* představují tvoření nepravidelné (alternace *št-/štv-*).

Juxtapozita, např. *pjetadvacátý*, jsou synonymní s víceslovnými číslovkami typu *dvacátý pátý*.

Neurčitou číslovkou řadovou je *kolký* ‚kolikátý‘ (to z *kolik*, alternace *i/0*). Výraz *kolký* má též význam ‚mnohý‘ (viz též § 337).

Číslovky druhové

339 Při odvozování číslovek druhových se užívá sufixů *-oj(i), -er(y), -oj(e), -er(y), -er(o)* a *-ak(y)*.

Číslovky druhové se vesměs tvoří z číslovek základních příponami *-oj(i)* (*duj(i), troj(i)* – vzor *jar(i)*) a *-er(y)* (*pater(y)* – vzor *mlad(y)*). Tyto číslovky adjektivní povahy udávají počet druhů jevu označeného podstatným jménem, s nímž se spojují.

Číslovek odvozených sufixy *-oj(e)* (*duoje, troje*) a *-er(y)* (*pater(y), desater(y)*) se užívá ve spojení se substantivou pomnožnými pro vyjádření počtu jednotlivých kusů, tj. ve funkci číslovek základních. Tyto číslovky mají zvláštní adjektivní skloňování složené z tvarů krátkých (1. a 4. p.) a dlouhých (pády ostatní).

Substantivní charakter má také číslovka *patero* (přípona *-er(o)*, vzor *mjesto*, alternace *je/a*). Vyjadřuje stejně jako číslovka základní počet jevů, ale pojatý úhrnem, vcelku.

Nářeční formace *štvery, štvero* jsou tvořeny nepravidelně.

K druhovým číslovkám se přimykají i výrazy *dujaký, trojaký*. Odvozují se od základu *duj-, troj-* sufixem *-ak(y)* (vzor *mlad(y)*). Jsou synonymní s číslovkami *duj(i), troj(i)*.

Číslovky násobné

340 Číslovky násobné jsou utvořeny příponami *-krát/-krát* a *-it(y)*.

U dějů vyjádřených verbem finitem se vyjadřuje číslovkami adverbialní povahy počet realizací děje (jeho násobenost). Tyto adverbialní číslovky násobné se tvoří sufixem *-krát/-krát*. Odvozují se z číslovek základních: *jedenkrát/jedenkrát, třikrát/třikrát, desetkrát/desetkrát* a *stokrát/stokrát*. Stejný význam má i dvouslovný typ (*jeden*) *raz, dva razy, pjed razů*.

K této skupině se přimykají i stejně tvořené násobné číslovky neurčité: *tolikrát/tolikrát* a *mockrát/mockrát*. Přípona *-krát/-krát* je od původu druhým členem spřežek.

Od číslovek druhových se odvozují sufixem *-it(y)* (vzor *mladý*) číslovky *dvojitý* a *trojitý*.

341 Oba typy číslovek násobných (*dvakrát/dvakrát* × *dva razy*) považujeme za tautonyma. Jejich územní rozložení zobrazujeme na mapě č. 82 *dvakrát*.

Mapa č. 82 *dvakrát* (s. 230)

Násobná číslovka ze základu *dva* se ve východomoravských dialektech vyjadřuje nejen jednoslovně, ale i dvouslovně. Dvouslovný typ *dva razy* (SSJČ nár.) byl zaznamenán na Valašsku. Užití jednoslovného typu *dvakrát/dvakrát* je celouzemní. Číslovka *dvakrát* se vyskytuje na Kelečsku a na Valašsku s přesahy na severovýchodní Slovácko. Varianta *dvakrát* (SSJČ) je rozšířena na zbývajícím území.

V ČJA 4 (2002, s. 412, mapa č. 285) je zpracována číslovka *pětkrát*.

ČÍSLOVKY – retrogradní seznam

dvacet jedna	tříkrát	desetkrát	třiatřicátý
dvacet dva	jedenkrát	pjed razů	pátý
troje	stokrát	paterý	dvacátý pátý
dvoje	desetkrát	desaterý	desátý
tisící	šestapadesát	štvery	jedenapadesátý
trojí	dvaadvacet	dva razy	trojitý
dvojí	jedenadvacet	druhý	dvojitý
první	koliknást	trojaký	štvrtý
třetí	mockrát	dvojaký	stý
patero	tolikrát	kolký	(jeden) raz
štvéro	tříkrát	tolký	
mockrát	jedenkrát	paterý	
tolikrát	stokrát	pjetadvacátý	